

ПОПЕРЕДЖЕННЯ НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї: ДОСВІД РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА

Аналізується законодавча база, наукові публікації, відомості та статистичні дані, які відображені у періодичних виданнях, засобах масової інформації та мережі Інтернет, що висвітлюють проблеми попередження насильства в сім'ї та діяльність правоохоронних органів у цій сфері.

Ключові слова: насильство в сім'ї, кривдник, жертва насильства в сім'ї, попередження насильства в сім'ї, реальна загроза вчинення насильства в сім'ї.

Постановка проблеми. Друга половина минулого сторіччя була ознаменована надзвичайною стурбованістю суспільства проблемами насильства в сім'ї. Упродовж тривалого часу проблема насильства в сім'ї вважалася прерогативою усталених звичаїв та традицій і не входила до сфери правового регулювання держави. Будь-яке втручання у сімейні стосунки з боку державних органів чи суспільства вважалася порушенням таємниці приватного життя та категорично не припускалося.

Дана ситуація призвела до певного роду свавілля, що розповсюджувалося та укорінювалося у сфері сімейних відносин, перетворюючи їх на область латентних правопорушень, які залишалися поза увагою компетентних органів державної влади.

Активізація міжнародного руху у боротьбі з насильством стосовно жінок, а також прийняття низки міжнародно-правових документів сприяли актуалізації цієї проблеми на національному рівні. Україна однією з перших серед країн СНД ухвалила Закон «Про попередження насильства в сім'ї» та ратифікувала низку міжнародних конвенцій та договорів у сфері захисту прав особи, взявши на себе зобов'язання дотримуватися всіх положень цих документів.

У сучасній юридичній літературі основна увага науковців переважно приділяється окремим напрямам цієї проблеми. Питанням психологічного, адміністративного та кримінально-правового регулювання суспільних відносин у сфері попередження насильства в сім'ї присвячені праці О.І. Белової, В.Є. Бондара, А.А. Бови, В.В. Вітвіцької, Н.І. Гончарова, В.Т. Дзюби, Л.В. Дорош, А.Н. Ігнатовича, С.Г. Киренка, О.В. Ковальової, О.Д. Коломоєць, Л.В. Левицької, К.Б. Левченко,

П.С. Матишевського, О.В. Негодченка, С.В. Петкова, Д.В. Приймаченка, О.Ю. Синявської, В.В. Сташиса, М.О. Тучака, О.А. Удалової, О.В. Швед, Я.М. Яковлева, С.С. Яценка та інших науковців.

Мета статті полягає в аналізі наукових статей та публікацій, що присвячені висвітленню проблем насильства в сім'ї, міжнародно-правових актів щодо попередження цього негативного явища, а також норм чинного вітчизняного законодавства та законодавства Польщі, з метою вивчення зарубіжного досвіду діяльності компетентних органів у цій сфері.

Виклад основних положень. Правові засади попередження насильства в сім'ї в Україні складаються з міжнародного та національного законодавства. До основних міжнародно-правових актів відносять:

– Загальну декларацію прав людини [1], яка була проголошена в 1948 році Генеральною Асамблеєю ООН, у ст. 5 якої зазначається, що ніхто не повинен бути підданий тортурам та жорсткому, нелюдському чи принижуючому його гідність поводженню та покаранню;

– Конвенцію з ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок [2], яка була прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 18 грудня 1979 року. Її часто називають міжнародним актом з прав жінок, оскільки вона визначає, що являється дискримінацією та окреслює план дій на національних рівнях для її подолання. Вказана конвенція ратифікована рішенням Президії Верховної Ради СРСР 19 грудня 1980 року, а у 1999 році Україна ратифікувала Факультативний протокол до Конвенції, відповідно до якого, щонайменше один раз на чотири роки країни, що ратифікували документ, мають надавати національний звіт щодо вжитих заходів відповідно до взятих зобов'язань;

– Конвенцію ООН про права дитини [3], яка була прийнята в 1989 році, ратифікована Україною в 1991 році, відповідно до п. 1 ст. 19 якої держави повинні вжити необхідних заходів з метою «захисту дитини від усіх форм фізичного чи психологічного насильства, образи чи зловживання, відсутності турботи чи недбалого ставлення, грубого звернення чи експлуатації, включаючи сексуальне зловживання» з боку батьків, законного опікуна чи іншої особи, яка наглядає за дитиною. Фахівці звертають увагу на те, що попередження насильства в сім'ї щодо дітей є основою профілактики вчинення ними в майбутньому злочинів та правопорушень, зокрема, насильства у власній сім'ї;

– Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права [4]; Конвенцію про охорону материнства [5]; Конвенцію про згоду на вступ до шлюбу, мінімальний шлюбний вік та реєстрацію шлюбу [6] та інші.

Зважаючи на глобальність вказаної проблеми, ООН розробила відповідні рекомендації у вигляді Модельного законодавства, на яке повинні орієнтуватись держави при підготовці та прийнятті власних законів з вирішення проблеми насильства в сім'ї. Відповідно до рекомендацій ООН національні закони з протидії насильству в сім'ї повинні бути зорієнтовані одночасно на досягнення декількох цілей: 1) захист жертв насильства; 2) попередження подальшого насильства; 3) покарання осіб, які вчинили насильство.

Ці положення знайшли своє законодавче закріплення в Законі України «Про попередження насильства в сім'ї» [7], який був прийнятий Верховною Радою України 15 листопада 2001 року і вступив в дію 19 березня 2002 року.

Норми вказаного Закону гарантують охорону прав членів сім'ї при здійсненні заходів з попередження насильства в сім'ї та визначають організаційно-правові основи попередження насильства в сім'ї; підстави для вжиття заходів з попередження насильства в сім'ї; повноваження органів та установ, на які покладається здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї, та джерела їх фінансування; спеціальні заходи попередження насильства в сім'ї; відповідальність за вчинення насильства в сім'ї.

Відповідно до ст. 4 вказаного Закону, підставами для вжиття заходів з попередження насильства в сім'ї є:

– заява про допомогу жертви насильства в сім'ї або члена сім'ї, стосовно якого існує реальна загроза вчинення насильства в сім'ї;

– висловлене жертвою насильства в сім'ї або членом сім'ї, стосовно якого існує реальна загроза вчинення насильства в сім'ї, бажання на вжиття заходів з попередження насильства в сім'ї у разі, якщо повідомлення або заява надійшли не від нього особисто;

– отримання повідомлення про застосування насильства в сім'ї або реальної загрози його вчинення стосовно неповнолітнього чи недієздатного члена сім'ї [7]. У Методичних рекомендаціях щодо організації роботи дільничних інспекторів міліції з протидії насильству в сім'ї вказується ще одна підстава, а саме: отримання інформації про реальну загрозу вчинення насильства в сім'ї за інших обставин

(публікації в засобах масової інформації, колективні звернення громадян, керівників організацій, підприємств, судів, навчальних закладів, органів громадського самоврядування та ін.). Окремо наголошується на тому, що отримання відповідної інформації від вказаних осіб може бути підставою для вжиття заходів з попередження насильства в сім'ї тільки за умови наявності згоди жертви насильства в сім'ї або особи, щодо якої існує реальна загроза його вчинення. Проте отримання такої згоди не є обов'язковим, якщо жертвою насильства є неповнолітня або недієздатна особа [8, с. 26].

В контексті розгляду даного питання, заслуговує на увагу досвід діяльності працівників поліції Республіки Польща у випадках вчинення насильства в сім'ї, оскільки порядок дій поліцейських у вказаній сфері є дещо подібним і одночасно відмінним із заходами, які передбачені у вітчизняному законодавстві.

Правовою основою здійснення діяльності польськими поліцейськими у цій сфері, з-поміж інших, є Розпорядження Ради Міністрів від 13.09.2011 року у справі процедури «Блакитні Карти» (Niebieskie Karty), а також зразків формулярів «Блакитна Карта» (Dz.U.2011.209.1245) [9] та Керівні принципи № 2 Головного коменданта поліції від 07.12.2011 року в справі порядку вчинення дій працівниками поліції при здійсненні процедури «Блакитні Карти» (Dz.Urz.KGP.2011.10.77) [10].

Слід звернути увагу на те, що за вчинення насильства у сім'ї, законодавством Республіки Польща передбачається виключно кримінальна відповідальність, і тому до завдань поліції у цій сфері відносять:

- проведення, наскільки це є можливим, з особою, щодо якої існує підозра, що вона вчиняє насильство в сім'ї, роз'яснювальної бесіди про кримінальну відповідальність за знущання та
- пояснення такій особі необхідності вести себе відповідно до закону і правил суспільного співжиття.

Виходячи з цього, всі дії поліції, які здійснюються в межах процедури «Блакитні Карти», можна вважати такими, що носять профілактичний характер, оскільки не пов'язані із провадженням у кримінальній справі.

Працівник поліції розпочинає процедуру «Блакитні Карти» шляхом заповнення формуляра «А». Важливість даного кроку полягає в тому, що дану дію поліцейський може здійснити внаслідок безпосереднього (особистого) виявлення особи, щодо якої існує підозра, що вона виступає жертвою насильства в сім'ї, або ж прибувши за викли-

ком для перевірки повідомлення чи інформації (за відсутності ознак вчинення злочину). Будь-яке втручання в середовище сім'ї, що постраждала від насильства, здійснюється відповідно до процедури «Блакитні Карти» і не вимагає згоди особи, яка постраждала від насильства в сім'ї.

Якщо під час здійснення перевірки за викликом не має можливості заповнити формуляр «Блакитна Карта – А» у повному обсязі, то окремі частини можуть пізніше бути уточненими та дозаповненими дільничним, у присутності особи, щодо якої існує підозра, що вона виступає жертвою насильства в сім'ї.

Керівник підрозділу поліції або уповноважена ним особа, передають заповнений формуляр «Блакитна Карта-А» керуючому міждисциплінарної комісії, а копію заповненого формуляра – дільничному, на території обслуговування якого проживає особа щодо якої існує підозра, що вона виступає жертвою насильства в сім'ї.

У роботі міждисциплінарної комісії бере участь координатор процедури «Блакитні Карти» або інший виконавець, визначений керівником підрозділу поліції. Крім поліцейських, до складу міждисциплінарної комісії також входять представники: органів соціального захисту, муніципальної комісії вирішення проблем, пов'язаних з алкоголем, освіти, охорони здоров'я та неурядових організацій.

Керівник підрозділу поліції або уповноважена ним особа, здійснюють нагляд за виконанням заходів з боку поліції, які реалізуються в рамках проведення процедури «Блакитні Карти».

Поліцейський, який здійснює провадження, або дільничний роз'яснює жертві насильства в сім'ї про можливі подальші дії та надає їй інформацію для жертв насильства в сім'ї (так званий формуляр «Блакитна Карта – В»). Даний документ умовно можна розділити на дві частини. Перша – свого роду пам'ятка для жертв насильства в сім'ї, в якій роз'яснюється, що вважається насильством в сім'ї, хто може виступати його жертвами, в яких формах воно найчастіше проявляється, а також види злочинів, що вчиняються у цій сфері, із зазначенням тих випадків, коли кримінальне переслідування розпочинається за умови обов'язкового подання заяви потерпілою стороною. Друга частина за формою більше схожа на бланк заяви, де жертві насильства в сім'ї пропонується здійснити два кроки: перший – занотувати перебіг події (вказати, хто виступав кривдником, коли це трапилось, в чому полягало насильство, як часто таке відбувається та чи супроводжується вживанням алкогольних напоїв, чи є можливі свідки вказаної події,

чи зверталися до компетентних органів для припинення насильства в сім'ї); другий – звернутись за допомогою (подається перелік органів, установ та організацій із зазначенням їх назви, місця знаходження та номерів контактних телефонів). Після заповнення жертвою насильства в сім'ї вказаного формуляру «Блакитна Карта – В», передачі його працівникові поліції та подання у визначених випадках заяви, це слугуватиме підставою для початку провадження кримінальної справи стосовно особи, що вчинила таке насильство.

В ході здійснення процедури «Блакитні Карти» членами міждисциплінарної комісії також заповнюються формуляри «Блакитна Карта-С» (стосовно особи, щодо якої існує підозра, що вона виступає жертвою насильства в сім'ї), у якому опрацьовується індивідуальний план заходів для допомоги вказаній особі та «Блакитна Карта-D» (стосовно особи, щодо якої існує підозра, що вона вчиняє насильство в сім'ї), де діагностується ситуація, що склалася в сім'ї, попереджається про відповідальність за вчинення насильства в сім'ї, обґрунтовується необхідність прийняття участі у корекційно-навчальних програмах.

Дільничний, який здійснює процедуру «Блакитні Карти», веде накопичувальну папку «Домашнє насильство» окремо для кожної родини (сім'ї), у випадках, якщо вказана процедура була розпочата поліцією або іншою уповноваженою особою.

У папці накопичуються будь-які документи, які підтверджують здійснювані поліцією заходи стосовно попередження насильства в сім'ї. Провадження накопичувальної папки «Домашнє насильство» припиняється в момент закінчення процедури «Блакитні Карти». Законодавство Польщі встановлює, що закінчення процедури «Блакитні Карти» настає у випадках припинення насильства в сім'ї (чи наявності обґрунтованого припущення про припинення насильства в сім'ї) після завершення проведення заходів індивідуального плану допомоги або прийняття рішення про недоцільність подальшого вжиття заходів. Закінчення процедури оформляється протоколом, який підписує керуючий міждисциплінарної комісії.

Висновки. Враховуючи досвід роботи відповідних підрозділів поліції Республіки Польща, вбачається за доцільне запропонувати розглянути можливість стосовно доповнення ст. 4 Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» такою підставою для вжиття заходів з попередження насильства в сім'ї як безпосереднє (особисте) виявлення такого факту (події) працівником міліції. Дане положення повинно містити вказівку на те, що в такому випадку заява чи згода

потерпілої сторони не є обов'язковою, а члени сім'ї, в якій має місце насильство зобов'язані звернутися до соціальних служб для отримання необхідної допомоги. Такий підхід має у перспективі посилити профілактичний ефект здійснюваних заходів.

Доцільним також видається використання польського досвіду щодо розробки спеціальних інформаційних карток-пам'яток (на кшталт формуляра «Блакитна Карта – В»), в яких міститиметься інформація про права жертви насильства в сім'ї та можливості її звернення до компетентних органів, з обов'язковим зазначенням контактних телефонів, за якими вона може звернутися по допомогу. Такі інформаційні картки-пам'ятки повинні завжди вручатися жертвам насильства в сім'ї з метою формування в них переконання в тому, що насильству не лише можна, а й необхідно протистояти.

1. Загальна декларація прав людини: Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року (неофіційний переклад) // Урядовий кур'єр. – 2008. – № 232. – 10 грудня.

2. Конвенція ООН з ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок від 18.12.1979 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207

3. Конвенція ООН про права дитини від 20.11.1989 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021

4. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права від 16.12.1966 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042.

5. Конвенція про охорону материнства від 28.06.1952 р. – № 103. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_122

6. Конвенція про згоду на вступ до шлюбу, мінімальний шлюбний вік та реєстрацію шлюбу від 07.11.1962 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://leksika.com.ua/14020124/legal/konventsija_pro_zgodu_na_vstup_u_shlyub_minimalniy_shlyubniy_vik_i_reyestratsiyu_shlyubiv_1962

7. Про попередження насильства в сім'ї: Закон України від 15.11.2001 р. № 2789-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 10. – Ст. 70.

8. Методичні рекомендації щодо організації роботи дільничних інспекторів міліції з протидії насильству в сім'ї / [укл.: Запорожцев А.В., Брижик В.О., Мусієнко О.М., Заброта Д.Г., Басиста І.В.]. – К., 2010. – 172 с.

9. ROZPORZĄDZENIE RADY MINISTRÓW z dnia 13 września 2011 r. w sprawie procedury «Niebieskie Karty» oraz wzorów formularzy «Niebieska Karta» Dz.U.2011.209.1245 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20112091245>

10. WYTYCZNE Nr 2 KGP z dnia 7 grudnia 2011 r. w sprawie sposobu postępowania policjantów podczas realizacji procedury «Niebieskie Karty» Dz.Urz.KGP.2011.10.77 r. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://prawo.lego.pl>

Иосифович Д.И. Предупреждение насилия в семье: опыт Республики Польша.

Анализируется законодательная база, научные публикации, сведения и статистические данные, отраженные в периодических изданиях, средствах массовой информации и сети Интернет, освещающие проблемы предупреждения насилия в семье и деятельность правоохранительных органов в этой сфере.

Ключевые слова: *насилие в семье, обидчик, жертва насилия в семье, предупреждение насилия в семье, реальная угроза совершения насилия в семье.*

Yosyfovych D.I. Prevention of domestic violence: the experience of the Republic of Poland.

The article is dedicated to the analysis of the legislation, publications, information and statistics presented in the periodicals, media and the Internet, covering issues of domestic violence prevention and the activity of law enforcement agencies in this area.

Key words: *domestic violence, offender, victim of domestic violence, domestic violence prevention, the real threat of domestic violence.*

Стаття надійшла 20 серпня 2012 р.

УДК 343.214

Т.С. Коханюк

ДО ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЧИННОГО КК УКРАЇНИ НА ПРИКЛАДІ КРИМІНАЛЬНИХ ЗАКОНІВ ОКРЕМИХ ДЕРЖАВ

Розглядаються проблеми необхідності використання правил системного тлумачення кримінального закону. Проводиться порівняльний аналіз кримінальних законів окремих держав. З'ясовуються рекомендації, які мають значення для вдосконалення кримінального закону України.

Ключові слова: *кримінальний закон, системне тлумачення кримінального закону, правила системного тлумачення, термінологічний розділ КК України.*

Постановка проблеми. Тлумачення кримінального закону – складний та багатограний процес. На нашу думку, особливою увагою